

УДК 81'23:316.772.2-053.4-056.264

DOI 10.32626/2413-2578.2022-20.46-56

Ю. ГАЛЕЦЬКА

yuliyagala@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8096-3242>

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Відомості автора: Галецька Юлія Вячеславівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри логопедії та спеціальних методик Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів: особливості організації навчально-виховної та корекційно-розвивальної роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями. E-mail: yuliyagala@ukr.net.

Contact: Haletska Yuliya, Ph.D., senior lecturer of speech therapy and special techniques department Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilsky, Ukraine. Academic interests: feature the organization of educational and correctional-developing work with children with intellectual disabilities.

Галецька Ю. Психолінгвістичні аспекти дослідження комунікативної діяльності дошкільників з порушеннями мовлення. Повноцінне спілкування, яке приносить емоційне задоволення, стабільність у стосунках, впевненість, дозволяє дітям відчувати себе повноправними членами суспільства. Роль спілкування у житті людини надзвичайно важлива, тому дослідження цієї проблеми набуло актуальності у сучасному житті. Метою статті є теоретичне вивчення та емпіричне дослідження особливостей комунікативної діяльності дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Нами було організовано спеціальне дослідження на базі старших та підготовчих груп дошкільного закладу, яким було охоплено 50 дітей 5-6 річного віку. Завданням експериментального дослідження було вивчення комунікативної діяльності в її цілісному аспекті, тому ми намагались охопити всі її сторони, зокрема, мотиваційну, комунікативну, емоційну, морально-етичну та інтелектуально-творчу. Для дослідження описаних характеристик використовувались такі методи: експертна оцінка параметрів спілкування дітей (використовувались анкети та тести-опитувальники для батьків і вчителів); психологічне спостереження (під час сюжетно-рольової гри); бесіда з дітьми; психологічний експеримент; проєктивні тести.

У дітей з низьким рівнем сформованості спілкування спостерігаються такі особливості: контакт формальний, встановлюється з труднощами, відсутність потреби у спілкуванні, діти нерішучі, не виступають ініціатором спілкування, у діях проявляють сором'язливість. Дітям з середнім рівнем притаманні такі характеристики: контакт змістовний, встановлюється поступово, діти характеризуються скутістю, сором'язливістю, потребують заохочень; потреба у спілкуванні епізодична, поверхова, ситуативна. У дошкільників з достатнім рівнем сформованості спілкування контакт змістовний, встановлюється легко, невимушено; потреба у спілкуванні виразна, стійка. Результати експериментальних досліджень дозволили зробити висновок про те, що рівень розвитку мовленнєвих функцій та рівень сформованості спілкування є взаємозалежними функціями. У всіх дітей, що мають порушення мовлення, спостерігаються порушення комунікативної діяльності. Відповідно, корекційну роботу з формування навичок спілкування необхідно проводити паралельно з розвитком мовлення дітей.

Ключові слова: комунікативна діяльність, мовлення, спілкування, дошкільники, діти з порушеннями мовлення.

Haletska Y. Psycholinguistic aspects of the research of communicative activity of preschool children with speech disorders. Meaningful communication, which brings emotional satisfaction, stability in relationships, confidence, allows children to feel full members of society. The role of communication in human life is extremely important, so the study of this problem has become relevant in modern life. The aim of the article is theoretical study and empirical research of features of communicative activity of preschool children with speech disorders.

We have organized a special study on the basis of senior and preparatory groups of preschool institutions, which included 50 children of 5-6 years of age. The purpose of the experimental study was to study communicative activity in its holistic aspect, so we tried to cover all its sides: motivational, communicative, emotional, moral-ethical and intellectually creative. The following methods were used to investigate the described characteristics: expert evaluation of parameters of communication of children (questionnaires were used for parents and teachers); psychological observation (during the role-playing game); conversation with children; psychological experiment; projective tests.

Children with low levels of communication have the following features: formal contact, difficult to establish, no need for communication, children indecisive, do not initiate communication. Children with middle levels such characteristics are inherent: contact is meaningful, established gradually, children are characterized by shyness, need encouragement; the need for communication episodic. In preschoolers with sufficient level of communication, the contact is meaningful, easy to establish; the need for communication is stable. The results of experimental research have led to the conclusion that the level of development of speech functions and the level of communication are interdependent functions. All children with speech impairment have communication impairment.

Accordingly, corrective work on the formation of communication skills should be carried out in parallel with the development of children's speech.

Key words: communicative activity, speech, communication, preschoolers, children with speech disorders.

Постановка проблеми. Спілкування є важливим чинником особистісного розвитку, воно сприяє формуванню у дітей самооцінки, ціннісних орієнтацій, інтересів, життєвих цілей, норм поведінки. Під час спілкування формуються міжособистісні стосунки, взаємні ставлення, симпатії та антипатії. Спілкування є способом вияву людської сутності; фактором становлення людини; умовою її існування; умовою існування спільноти; джерелом взаємної інформації. Роль спілкування у житті людини надзвичайно важлива, тому дослідження цієї проблеми набуло актуальності у сучасному житті.

Не кожна дитина має природні здібності до спілкування. Ще важче дитині, у якої несформовані передумови комунікативної діяльності. Постійна ситуація неуспіху у ситуаціях комунікації може призвести до використання дітьми маніпулятивних прийомів. Тому одне із завдань нашого дослідження – допомогти дитині оволодіти ефективними комунікативними навичками і навчити терпляче опановувати мистецтво спілкування. Теоретичний аналіз наукових джерел дозволив зробити висновки, що оптимальним рівнем сформованості комунікативних навичок є «комунікативна компетентність» – досягнення адекватного та високого рівня спілкування. Досягнення комунікативної компетенції передбачає врахування кількох аспектів: мовленнєвого, емоційного, когнітивного та поведінкового. Мовленнєвий передбачає розвиток мовленнєвих функцій. Емоційний забезпечує формування відвертості у спілкуванні, емпатії та гуманістичної спрямованості. Когнітивний пов'язаний з пізнанням іншої людини: у дітей формують здатність розуміти загальні механізми поведінки іншої дитини, розрізняти відверті форми поведінки від маніпулятивних прийомів. Поведінковий пов'язаний з мотиваційно-вольовими тенденціями, він передбачає виховання соціальної активності, саморегуляції, готовності до співпраці та організаторських здібностей (Бех, 1998).

Саме повноцінне спілкування, яке приносить емоційне задоволення, стабільність у стосунках, впевненість, дозволяє дітям відчувати себе повноправними членами суспільства.

Мета статті – теоретично вивчити й емпірично дослідити особливості комунікативної діяльності дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема формування комунікативних умінь і навичок у дітей з нормотиповим та порушеним мовленнєвим розвитком найповніше представлена у низці наукових робіт, де відзначається, що ці вміння детермінують ефективність комунікативно-мовленнєвої діяльності дошкільника (Р. Білова-Давид, О. Запорожець, М. Лісіна, І. Марченко, І. Мартиненко, В. Орфінська, Н. Пахомова,

Є. Соботович, О. Мастюкова, Л. Фомічова, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.), впливають на загальний рівень його діяльності (З. Богуславська, Д. Ельконін, О. Леонт'єв та ін.), є складними та усвідомленими діями, які потребують особливих підходів до їх формування (І. Мартиненко, Н. Пахомова, Є. Соботович, М. Шеремет та ін.).

Виклад основного матеріалу. Дошкільний вік є сенситивним для формування соціальних функцій. Рушійними силами розвитку психіки дошкільника є протиріччя, які виникають у зв'язку з розвитком цілого ряду потреб дитини. Найважливішими з них є соціальні: потреба у спілкуванні, за допомогою якої засвоюється соціальний досвід; потреба у враженнях, яка спонукає дитину цікавитись іншими дітьми, вивчати закономірності їх поведінки.

Вчені підкреслюють, що потреба у спілкуванні визначає становлення особистості дитини. Важливе місце у розвитку особистості займає дві сфери спілкування: спілкування з дорослими та спілкування з однолітками (Colletta, J., Pellenq, C. et al., 2018).

З експериментальних досліджень, які здійснювались у галузі психології відомо, що мовлення є передумовою формування навичок спілкування (Леонт'єв, 1997; Лурия, 2007). Відповідно порушення комунікативної діяльності є вторинним дефектом, результатом не сформованості мовлення як первинного дефекту.

Нами було організовано спеціальне дослідження на базі старших та підготовчих груп дошкільного закладу, яким було охоплено 50 дітей 5-6 річного віку. Завданням експериментального дослідження було вивчення комунікативної діяльності в її цілісному аспекті, тому ми намагались охопити всі її сторони (табл.1).

Таблиця 1.

Критерії визначення сформованості комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку.

Критерії	Показники
Мотиваційні аспекти спілкування	контактність; потреба у спілкуванні з дорослими та однолітками; активність психічної діяльності
Комунікативна сторона спілкування	розуміння зв'язного мовлення; вміння відповідати на прямі та непрямі запитання; вміння ставити запитання різного характеру; вміння вступати в діалог та підтримувати його; вміння бути ініціатором спілкування
Емоційний характер комунікативної діяльності	наявність тривоги перед спілкуванням; рівень загальної агресії; рівень нейротизму, експресії; розуміння емоційних станів інших дітей, сформованість емпатії;

	володіння засобами емоційної виразності (міміка, жести) та динаміко-інтонаційної сторони мовлення (сила голосу); використання у спілкуванні засобів мовленнєвої виразності, імпресії
Морально-етичні засади спілкування	культура спілкування; вміння слухати старшого, товаришів; взаємоповага у спілкуванні.
Інтелектуально-творча сторона спілкування	майстерність розповідати історії, описувати події з власного життя та життя інших; вміння оцінювати ситуації та поведінку оточуючих; пояснювальне мовлення; здатність використовувати у спілкуванні художньо-виразні засоби

Для дослідження описаних характеристик використовувались такі методи: а) експертна оцінка параметрів спілкування дітей (використовувались анкети та тести-опитувальники для батьків і вчителів); б) психологічне спостереження (під час сюжетно-рольової гри); в) бесіда з дітьми; г) психологічний експеримент; д) проєктивні тести. На основі всіх перерахованих параметрів, а також на основі опитувальника, запропонованого З. Карпенко (Карпенко, 2015), ми вивчали рівень сформованості спілкування дошкільників.

У якості методів експертного оцінювання ми використовували стандартизовані опитувальники для батьків та вихователів. Їх переваги у тому, що дорослі здатні досить об'єктивно оцінити поведінку дітей, оскільки мають значний досвід спілкування з дитиною. За допомогою експертної оцінки вивчались переважно емоційні характеристики спілкування: 1) рівень нейротизму, експресії; 2) рівень комунікативної тривожності, а також визначався загальний рівень сформованості спілкування.

Рівень нейротизму визначався на основі модифікованої методики визначення темпераменту О. Белова (Белов, 1971), рівень комунікативної тривожності на основі опитувальника для батьків для вимірювання тривожності, запропонованого З. Карпенко (Карпенко, 2015).

Наступний метод, який використовувався для вивчення рівня сформованості спілкування дітей з загальним недорозвитком мовлення – метод спостереження. Спостереження проводилось під час сюжетно-рольової гри. Це звичайна для дітей ситуація, вона не викликала у досліджуваних зайвої напруги, сприяла природності поведінкових проявів дошкільників і дозволяла експериментатору вільно спостерігати за дітьми.

На основі спостереження досліджувались мотиваційні, морально-етичні, комунікативні та емоційні сторони: 1) контактність; 2) потреба у спілкуванні з дорослими та однолітками; 3) активність психічної діяльності; 4) вміння вступити в діалог та підтримувати його; 5) вміння бути ініціатором

спілкування; 6) володіння засобами емоційної виразності (міміка, жести) та динаміко-інтонаційної сторони (сила голосу); 7) використання у спілкуванні засобів мовленнєвої виразності, імпресії; 8) культура спілкування; 9) вміння слухати старшого, товаришів; 10) взаємоповага у спілкуванні; 11) здатність використовувати у спілкуванні художньо-виразні засоби.

Експеримент проводився у ситуаціях, коли спілкування поєднувалось з інтелектуальними формами діяльності. Тому вводились об'єктивні методи тестування дітей. За їх допомогою вивчались деякі комунікативні сторони спілкування (розуміння зв'язного мовлення, вміння відповідати на прямі та непрямі запитання, вміння ставити запитання різного характеру); емоційні характеристики комунікативної діяльності (розуміння емоційних станів інших дітей); сформованість емпатії та творчі аспекти спілкування (майстерність розповідати історії, описувати події з власного життя та життя інших; вміння оцінювати ситуації та поведінку оточуючих, пояснювальне мовлення).

Для визначення описаних характеристик використовувався текст з прихованим змістом «Два друга». Застосування цього експериментального методу дозволяло визначити не лише інтелектуальні аспекти спілкування, а й морально-етичні та емоційні його основи.

Наведемо зміст тексту «Два друга»: Сашко та Олесь товаришували. Вони завжди йшли разом зі школи, разом виконували домашні завдання, разом грались. Одного разу до Сашка приїхав його брат. Він вибіг на майданчик, де грались друзі і сказав Сашкові: «Який негарний у тебе друг. Давай будемо гратись без нього». Коли хлопчики зайшли за будинок, Олесь заплакав.

Запитання: Про що розповідалось в оповіданні? Перекажи (розуміння рівня розвитку зв'язного мовлення)

Як звали хлопчиків, які товаришували між собою? (вміння відповідати на прямі запитання)

Хто приїхав до Сашка? (вміння відповідати на прямі запитання) Чому заплакав Олесь? Що він відчував? (розуміння емоційних станів інших дітей, сформованість емпатії, вміння відповідати на непрямі запитання)

Чи правильно вчинив Сашко? (вміння відповідати на непрямі запитання, розуміння морально-етичних аспектів поведінки персонажів)

Чи хотів би ти дізнатись про почуття Сашка, коли він довідався, що його друг плакав. Давай запитаємо його про це... Запитай друзів, як вони будуть далі встановлювати стосунки... (вміння ставити запитання різного характеру)

Чи виникала колись подібна історія у житті твоїх друзів? Розкажи про неї (майстерність розповідати історії, описувати події з власного життя та життя інших)

Як ти оцінюєш вчинок Сашка? Чому? (вміння оцінювати ситуації та поведінку оточуючих, пояснювальне мовлення)

Як ти би вчинив на місці Сашка? (морально-емоційний аспект спілкування).

Відповідь на кожне запитання оцінювалось за 3-х бальною системою. В основу оцінки була покладена розгорнутість відповідей, розуміння прямого та прихованого змісту запитань, здатність усвідомити моральний аспект поведінки персонажів.

Результати емпіричного дослідження. Розв'язання поставлених завдань передбачало порівняння особливостей мовленнєвого та соціально-психологічного розвитку дітей з порушеннями мовлення. За даними обстеження можна визначити співвідношення рівнів мовленнєвого та комунікативного розвитку дітей експериментальної групи. Ми здійснювали обчислення за формулою М. Спірмена. Отже, коефіцієнт рангової кореляції наближається до нуля. Це свідчить про високий зв'язок між двома величинами. На цій основі ми можемо зробити висновок, що рівень розвитку мовлення та рівень розвитку спілкування взаємозалежні категорії: від міри сформованості мовленнєвих функцій залежить ступінь сформованості спілкування.

Ступінь сформованості спілкування ми визначали на основі аналізу даних експериментального дослідження за всіма сторонами комунікативного розвитку: мотиваційною, комунікативною, емоційною, морально-етичною та інтелектуально-творчою.

За кожною стороною спілкування бали переводили у стени - шкальні 10-бальні оцінки. Загальний показник сформованості спілкування визначався за такими даними:

- 1-16 – низький рівень сформованості спілкування;
- 17-34 – середній рівень сформованості спілкування;
- 35-50 – достатній рівень сформованості спілкування.

Результати дослідження сформованості спілкування у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення показані на рисунку 1.

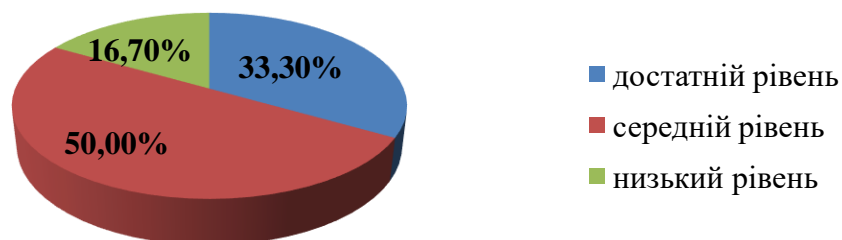

Рис. 1. Рівні сформованості спілкування у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення

У дітей з **низьким рівнем** сформованості спілкування спостерігаються такі особливості: контакт формальний, встановлюється з труднощами, відсутність потреби у спілкуванні, діти нерішучі, не виступають ініціатором спілкування, у діях проявляють сором'язливість. Здатні спілкуватись лише

на рівні практичних дій. Мімічно емоції не проявляються. Застосовуються лише жести для позначення основних потреб. Голос тихий, мова монотонна, інтонаційно не забарвлена. Слова ввічливості не застосовуються. З думкою інших дитина не рахується, характерні прояви егоцентризму та істерії. Не дослухавши, переключається на інші форми діяльності. Думку вихователя чи однолітка не здатна повторити. Егоцентризм є основною характеристикою поведінки. Схильна до підозрливості, нетерпима до недоліків інших. Часто ображає дітей, проявляє агресивні форми поведінки, у тому числі й фізичну агресію. Використовує у мовленні слова-образи. Мовлення стерте, монотонне, слова пропускаються. У сюжетно-рольову гру не включається, грається поряд, а не разом.

Дітям з *середнім рівнем* притаманні такі характеристики: контакт змістовний, встановлюється поступово, діти характеризуються скутістю, сором'язливістю, потребують заохочень. Потреба у спілкуванні епізодична, поверхова, ситуативна. Включаються в ігри, проте частіше є залежними, ніж ініціаторами у грі, діяльність рівномірно повільна, іноді з елементами астенії. Вступає у діалог лише за умови наявності ділових стосунків під час виконання ігрових дій: продати уявні продукти в магазині, забрати вантаж машиною тощо. Дитина першою не встановлює стосунки, не ініціює ігри, а лише підключається до них, соромиться незнайомих дітей. Жести емоційної виразності застосовує рідко. Рухи, як правило, скуті. Сила голосу в нормі. Говорить монотонно. Здатна передати інтонацією власний настрій, негативну оцінку. Проте не виділяє інтонаційно звертання, вставні слова, чужі слова, не дотримується пауз. Слова ввічливості використовує ситуативно, як правило, після нагадувань. З думкою інших не рахується. У мовленні використовує переважно пасивне слухання. Під час слухання не перебиває, дотримується тиші. Рівна у стосунках з однолітками. Проте проявляються егоцентричні форми поведінки. Дитина схильна переоцінювати себе: якщо торкаються її інтересів, вона здатна образити. Не злоблива і проявляє поблажливе ставлення до інших, проте себе ставить у центр уваги. Спостерігається підвищений рівень тривоги у спілкуванні. Дитина включається в ігри з однолітками, навчається встановлювати контакти, засвоює правила спілкування.

У дошкільників з *достатнім рівнем* сформованості спілкування контакт змістовний, встановлюється легко, невимушено. Потреба у спілкуванні виразна, стійка. Дитина активна, виявляє ініціативу у створенні та проведенні ігор, рішуча, самостійно проявляє ініціативу, легко знаходить теми для спілкування, вільно і невимушено підтримує діалог, як у вербальному, так у практичному плані. Вільно володіє засобами емоційної виразності. Жести відкриті, спрямовані на співрозмовника. Використовує всі види інтонації (розповідну, питальну, спонукальну). Говорить чітко, виразно, передає інтонацією різні психічні стани (радість, гнів, подив), своє ставлення (схвальне-несхвальне). Виділяє голосом звертання, вставні слова, чужі слова. Дотримується пауз у реченні, робить логічний наголос. Слова

ввічливості у спілкуванні застосовуються у міру необхідності. З повагою звертається до вихователя та однолітків, поважає думку інших. Застосовує елементи активного слухання, з'ясовує думку співрозмовника, застосовуючи фрази («Ти хотів сказати...»), говорить про почуття співрозмовника («Ти не любиш це?»). Намагається вислухати думку однолітків, не принижує інших, не користується агресивними методами поведінки. Здатна говорити з різною силою голосу, у різному темпі.

Аналізуючи особливості сформованості різних сторін спілкування потрібно відмітити, що не всі вони розвиваються однаково. Зокрема, найбільше розвинута у дітей мотиваційна сторона спілкування. Показник становить 6,6 за шкалою стенів. Це свідчить про сформованість передумов розвитку комунікативної діяльності. Під час корекційної роботи діти зможуть досягти успіхів, оскільки в них є бажання спілкуватись, збережена спрямованість на однолітків.

Достатньо розвинута також морально-етична та емоційна форми спілкування. Показники становлять відповідно 6,3 і 5,4 за шкалою стенів. Діти здатні використовувати слова ввічливості, вони мають необхідний рівень культури спілкування.

Найбільше порушена у дітей із загальним недорозвитком мовлення комунікативна та інтелектуально-творча сторона спілкування. Відповідно 4,9 і 4,3 бали. Це відбувається насамперед тому, що у цій сфері задіяні інтелектуальні аспекти діяльності, які вимагають високої концентрації зусиль.

Висновки. Результати експериментальних досліджень дозволили зробити висновок про те, що рівень розвитку мовленнєвих функцій та рівень сформованості спілкування є взаємозалежними функціями. У всіх дітей, що мають порушення мовлення, спостерігаються порушення комунікативної діяльності. Отже, корекційну роботу з формування навичок спілкування необхідно проводити паралельно з розвитком мовлення дітей. У дітей із загальним недорозвитком мовлення спостерігаються такі рівні сформованості спілкування: у 16,7% дітей - низький, у 50,0% - середній, у 33,3% - достатній рівень. За результатами дослідження визначено, що рівень спілкування залежить також від складності порушень мовлення у дошкільників.

Перспективним напрямком нашого дослідження буде створення спеціальної програми формування навичок спілкування, яка б об'єднувала чотири розділи, впорядковані на основі наростання складності завдань, зокрема:

- формування культури спілкування (засвоєння форм ввічливості, використання форм ввічливості у спілкуванні, розвиток вміння слухати старшого, товаришів, формування інтонаційного аспекту мовлення, вживання лагідних, ласкавих форм звертання);

- формування вміння використовувати засоби мовленнєвої виразності (вплив на емоційний досвід дитини, володіння засобами емоційної

виразності (міміка, жести), володіння інтонаційними засобами виразності (сила голосу), формування театральньо-ігрової діяльності; розвиток вміння читати вірші, розвиток вміння здійснювати самостійний творчий пошук засобів мовленнєвої виразності);

- розвиток діалогічного мовлення (розвиток вміння відповідати на прямі запитання, розвиток вміння відповідати на непрямі запитання, розвиток вміння ставити запитання різного характеру, розвиток вміння вступати в діалог та підтримувати його, розвиток вміння вільно вести діалог на запропоновану тему, розвиток вміння бути ініціатором спілкування);

- розвиток мовленнєвої творчості (навчання дитини логічно, зв'язно розповідати про події свого життя та життя однолітків; навчання складати описові розповіді за схемою, навчання складати описові розповіді самостійно, навчання складати розповіді за темою (картинкою чи серією сюжетних картинок), навчання придумувати історії, розвиток вміння оцінювати ситуації та поведінку героїв, розвиток пояснювального мовлення, навчання використовувати у мовленні художньо-виразні засоби).

Бібліографія

- Бех, І.** (1998). Особистісно-зорієнтоване виховання. К.: ІЗМН. 204.
- Карпенко, З.** (2015). Методологічні проблеми психології особистості: з історії всеукраїнських наукових семінарів. *Психологія особистості*. № 1. С. 6-11.
- Рібцун, Ю.** (2007). Обстеження лексичної сторони імпресивного мовлення молодших дошкільників із ЗНМ. *Теорія і практика сучасної логопедії*: зб. наук. пр. К. Вип. 4. С. 95-103.
- Соботович, Е.** (1995). Порушення мовного розвитку у дітей та шляхи їх корекції. К. ІСДО. 204.
- Соботович, Е.** (1997). Психолінгвістическая структура речевой деятельности и механизмы ее формирования. К.: ІЗМН. 44.
- Тищенко, В., Рібцун, Ю.** (2006). Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до п'яти років: поради батькам. К. Літера ЛТД. 128.
- Colletta, J., Pellenq, C., Nadian-cefidekhanie, A., Rousset, I.** (2018). Developmental changes in articulation rate and phonic groups during narration in French children aged four to eleven years. *Journal of Child Language*, 45(6), 1-20. <https://doi.org/10.1017/S0305000918000235>.
- Walker, J., Archibald, L.** (2006). Articulation rate in preschool children: a 3-year longitudinal study. *International Journal of Language and Communication Disorders*, 41(5), 41-65. <https://doi.org/10.1080/10428190500343043>

References

- Bekh, I.** (1998). Osobystisno-zorrientovane vykhovannia. K.: IZMN. 204.
- Karpenko, Z.** (2015). Metodolohichni problemy psykhologhii osobystosti: z istorii vseukrainskykh naukovykh seminariv. *Psykhologhiia osobystosti*. № 1. S. 6-11.
- Ribtsun, Y.** (2007). Obstezhennia leksychnoi storony impresyvnoho movlennia molodshykh doshkilnykiv iz ZNM. *Teoriia i praktyka suchasnoi lohopedii*: zb. nauk. pr. K. Vyp. 4. S. 95-103.
- Sobotovych, E.** (1995). Porushennia movnoho rozvytku u ditei ta shliakhy yikh korektsii. K. ISDO. 204.

Sobotovich, E. (1997). Psiholingvisticheseskaya struktura rechevoj deyatel'nosti i mekhanizmy ee formirovaniya. K.: IZMN. 44. **Tyshchenko, V., Ribtsun, Y.** (2006). Yak navchyty dytynu pravylno rozmovliaty: vid narodzhennia do piaty rokiv: porady batkam. K. Litera LTD. 128. **Colletta, J., Pellenq, C., Hadian-cefidekhanie, A., Rousset, I.** (2018). Developmental changes in articulation rate and phonic groups during narration in French children aged four to eleven years. *Journal of Child Language*, 45(6), 1-20. <https://doi.org/10.1017/S0305000918000235>. **Walker, J., Archibald, L.** (2006). Articulation rate in preschool children: a 3-year longitudinal study. *International Journal of Language and Communication Disorders*, 41(5), 41–65. <https://doi.org/10.1080/10428190500343043>

Стаття отримана 18.10.2022 р.

УДК: 376-053.4: [796.012.1:616.7]

DOI 10.32626/2413-2578.2022-20.56-71

М. ЕФИМЕНКО

E-mail: efimnn1958@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7539-8007>

М. МОГА

E-mail: moga2003@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6463-9426>

ФОРМИ ІНКЛЮЗІЇ У ФІЗИЧНОМУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Відомості про авторів: **Ефименко Микола**, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри прикладної психології та логопедії, Бердянський державний педагогічний університет. У колі наукових інтересів: діагностика, абілітація та корекція фізичного розвитку дітей раннього, дошкільного та молодшого шкільного віку з порушеннями опорно-рухового апарату. E-mail: efimnn1958@gmail.com; **Мога Микола**, Доктор пед. наук, професор, кафедри педагогіки та спеціальної освіти, факультету психології та спеціальної освіти, Дніпровського національного університету ім. Олесь Гончара, Дніпро, Україна. У колі наукових інтересів: корекція розвитку моторної сфери дітей раннього віку, реабілітація та інтеграція осіб з ООП. Email: moga2003@ukr.net

Contact: Efimenko Mykola, Doctor of Pedagogical Sciences. Sciences, Professor, Professor Department of Applied Psychology and Speech Therapy, Berdyansk State Pedagogical University. Research interests: diagnostics, rehabilitation and correction of the physical development of early, preschool and young schoolchildren with damage to the musculoskeletal apparatus. E-mail: efimnn1958@gmail.com; **Moga Mykola**, Doctor of Pedagogical Sciences.